

**Anadolu Ağızlarıyla İlgili Yeni Bir Kitap
Demir, Nurettin (2013), *Ankara Örneğinde:
Ağızların Belgelenmesi, (İnceleme-Metinler-Sözlük),
Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 167 s. + 1 CD eki,
ISBN: 9789751625526***

Tuncer Gülensoy*

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “*Ankara Ağızı*” ile ilgili bu eser, Nurettin Demir imzasını taşıyorsa da içindeki bilgilerden (s.11), bu eserin bir proje çalışması olduğu ve projede yer alan dokuz kişi tarafından da “ekip elemanı olarak” yardım edildiği kaydı bulunmaktadır: 1) **Süer Eker** (alan çalışmalarına katılmış; öncelikle söz varlığının derlenmesine katkı sağlamıştır); 2) **Faruk Yıldırım** (ekibin eğitimi, alan araştırması, derlemelerin yazıya geçirilmesi, yazıya geçirilenlerin kontrolünde yardımcı olmuştur); 3) **Sema Aslan** (bazı alan araştırmalarına ve proje çerçevesinde söz varlığının belgelenmesi çalışmalarına katılmıştır); 4) **Saniye Çancı** (alan araştırmalarının neredeyse tamamına katılmış, kayıtların tutulması ve proje yazışmalarının takibi sorumluluğunu yüklenmiştir; özellikle çalışmanın üçüncü döneminde, günde 4-5 köyden derleme yapıldığı sırada zaman zaman ilaçlarla ayakta durarak derlemelere katılmış; derlemeci olarak ‘Onun çabası ve başarısı olmasaydı gidilen yerlerde kadınlardan rahat ve nitelikli malzeme almak mümkün olmazdı’ notu var); 5) **Bilge Gökter** (proje çerçevesinde derlenen söz varlığı malzemesinin kayıt altına alınmasında yardımcı olmuş ve alan araştırmalarının bir kısmına katılmıştır). Ayrıca üç (3) kişi de bu projeye katkı sağlamıştır: 6) **Sıdika Kurtođlu** (alan araştırmalarında görev almış ve kayıtların transkripsiyon denemelerini yapmıştır); 7) **Meltem Can** (alan araştırmalarına katılmış ve kayıtların ilk transkripsiyon denemelerini yapmıştır); 8) **Seydi Ertek** (transkripsiyon sırasında özel gayret göstermiş, zaman içinde bu konuda önemli bir beceri kazanmıştır. N. Demir: ‘Seydi Ertek’in bireysel çabası olmadan metinlerin transkripsiyonu yeterince ilerleyemezdi. Transkripsiyon çalışmaları sırasındaki deneyimlerinin ve

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, t.gulensoy@gmail.com

konuyla ilgili okumalarının birleştiği yüksek lisans tez çalışması dikkate değer tespitler ortaya koymuştur.’ kaydını düşmüştür. 9) **Müberra Seydi Ertek** (Metinlerin transkripsiyonunu yapmakla görevli olarak üçüncü dönemde projeye katılmıştır). Taslak metni okuyanlar arasında Prof. Dr. **Leyla Karahan, Melike Üzüm** ve Dr. **Leyla Burcu DüNDAR** da bulunmaktadır. Onların ‘*keskin dikkati ve üslup duyarlılığı kitaptaki yazım hatalarının ve üslup zaaflarının azalmasına ciddi katkı sağlamıştır.*’ (s. 11).

Eserin incelenmesi ve gerekli “basılabilir” raporu da iki Türk Dili profesörü (ağız araştırmaları konusunda kitap, makale ve bildirileri bulunan) Prof. Dr. **Gürer Gülsevin** ve Prof. Dr. **Mehmet Aydın** tarafından yazılmıştır.

Kitabın kapağında “Ankara Kalesi”nin silueti yer almakta, burada “beyaz mürekkep”le kitabın adı bulunmakta; sarı kuşak üzerinde de yazarın adı-soyadı görülmektedir.

Kapakta, eserin adının altında yer alan dokuz punto yazılmış bilgidен, kitabın içeriğini öğreniyoruz: “İnceleme-Metinler-Sözlük”.

2. sayfada yer alan kütüphane “katalog fişi”nde ise (İnceleme-Metinler-Sözlük) bilgisi YOK.

Zaten “eser”in bütününi oluşturduğunu düşündüğümüz bu bilgi kitabın içinde de YOK. Yani, kitapta “İnceleme” diye bir bölüm YOK. Aynı zamanda “Sözlük” diye de bir bölüm YOK. Kitap, şu bölümlerden oluşmakta:

İçindekiler

Ön Söz * 9

I. Ağızlar ve Kullanım Alanları * 13-26

II. Ağızların Belgelenmesi * 27-36

III. Anadok * 37-71

IV. Transkripsiyon * 72-80

V. Söz Varlığı * 81-92

VI. Sonuç * 93-154

Kaynaklar * 158-163

Dizin * 165-167.

Eserin beş bölüm başlığı da kendi aralarında alt başlıklardan oluşmakta. Bu alt başlıklarda Nurettin Demir’in “*Dursun Yıldırım Armağanı-1998*”, “*KEBİKEÇ-1999*”, “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni-1997*”, “*TÜRK BİLİG 4*”, “*Türkiye’de Dil Tartışmaları-2006*”, “*II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni-2007*”, “*Mustafa İsen’e Armağan-2007*”,

“*Turcological Letters to Bernt Brendemoen-2009*”, “*Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı-2008*”, “*Türk Dili Yazılı Sözlü Anlatım-2009: ‘Dil ve Varyasyon’*”, “*Türkiye’de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu-2010*”, “*Türkoloji Dergisi-2010*”, “*TDAY-Belleten-2013 (baskıda)*” gibi kitap ve dergilerde yayımlanmış ya da sempozyumlara sunulmuş makale-bildirileri yer almakta. Bu arada yazarın bazı yeni eklemeleri de bulunmakta.

N. Demir, birinci sayfadan itibaren hep 1. tekil şahıs kullandığı halde, kendisine derleme sırasında yardımcı olan 9 ve sonradan “tashihte” yardımcı olan 3 kişiden bahsetmemektedir. Proje yürütücüsü N. Demir’dir ama “*metin derleyicileri*” farklı kişilerdir. Nitekim derlemeyi yapanların adları metinlerin girişlerinde verilmiş, fakat “*metinleri dinleyerek transkripsiyonunu yapanlar*” belirtilmemiş. Sayfa 10-11’de hemen herkese teşekkür edilmiş, buna rağmen “Giriş” bölümündeki bilgi yanlışlıkları ve bibliyografya eksiklikleri gözden kaçırılmıştır: **Balkanoğlu (Necip Asım Yazıksız)**’nun *KSz-II*, S. 1, s. 269-278’de yayımlanan “*Dialect turc de Kilis*” adlı yazısı **1902**; yine *Ksz. IV/1*, s. 125-127’de yayımlanan “*Dialecte de Behesni*” adlı yazısı da **1903** tarihlerini taşımaktadır. Ayrıca, **H. Z. Koşay**’ın [“*Ankara Ağzı*”, *TD I/1* (Ekim 1951), s. 72-122] 50 sayfalık makalesi ile **Meral Daldal**’ın [“*Ankara Ağzı*”, AÜ DTCF TDE Bölümü mezuniyet tezi-1979] adlı tez çalışması da “Kaynaklar” bölümünde yoktur, atlanmıştır. Yani Anadolu ağızları ile ilgili ilk yayınlar 1902-1903 yıllarına kadar geriye gitmektedir. Balkanoğlu’nun araştırmasında inceleme yapıp yapılmadığını, “gramer” özelliklerine temas edilip edilmediğini, yazıyı göremediğimiz için, bilmiyoruz. Ama böyle bir araştırmayı yapan kişinin “*1940’a kadarki yayınlar daha çok yabancı araştırmacıların kaleminden çıkmıştır. İlk ses kaydı denemesi* (Giese 1907), *ilk toplu değerlendirme yazısı* (Kowalski 1934), *ayrıntılı transkripsiyon işaretlerinin kullanıldığı ilk metin neşirleri* gibi (örn. Räsänen 1926, 1936) *temel çalışmalar bu ilk dönemde yapılanlar arasındadır.*” hükmünü verirken çok daha dikkatli olması gerekirdi. * [Burada şu notu koymak istiyorum: Räsänen 1926 yılında *JSFOu XLI*’de yayımlanan “*Einige Sammlung von Mâni-Lieder aus Anatolien*” adlı makalesinde, Vezirhan (Bilecik)’da karşılaştığı ortalama 40 yaşlarındaki Ayşe adlı bir kadından 61, Hüseyin adlı bir erkekten de 16 mâni derlemiş ve transkripsiyonlu olarak yayımlamıştır. Yazarın da kaydettiği gibi Ayşe, hayatının büyük bir kısmını İstanbul, Selanik ve Mısır gibi yerlerde geçirdiği için daha çok İstanbul ağzı ile konuşmuştur. Tortum’un Vaktanos (yeni adı: Tipili) köyünden Hüseyin’in ise, *sarilalum, duşti, akti, geliyur, varamiyirum, dişledum* vb. örneklere göre,

tam bir Karadeniz ağzı mensubu olduğu, sonradan Vartanos'a yerleştiği anlaşılmaktadır.] Räsänen'in 1932, 1933, 1935, 1936, 1942 ve 1949 yıllarında altı makalesi daha yayımlanmıştır.

Bu konuda geniş bilgi için bk. “*Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*” (3. Bas. Ankara 2011, s.179) Ayrıca, N. Demir'in “*Ağız araştırmaları Türk Dili çalışmaları içerisinde önemli tecrübeye ve birikime sahip olmakla birlikte, Türkçenin araştırılmayı bekleyen çok zengin bir yerel çeşitlenmesi vardır. Türkçenin son yıllara kadar ihmal edilmiş ağız bölgelerinden biri de başkent Ankara'dır.*” hükmü de kesin değildir (*Altı çizili cümleden ne denilmek istendiği anlaşılamamıştır.*). Çünkü Ankara ili ve yöresi (Ayaş, Bağlum, Bala, Beypazarı, Çamlıdere, Çubuk, Evren, Güdül, Hasanoğlan, Haymana, Kalecik, Kızılcahamam, Örencik, Polatlı /-Kerç, /-Çongar, Şabanözü) ile ilgili 2010 yılına kadar 39 çalışma yapılmıştır. Bu sayı az değildir ama yeni araştırmalarla çoğaltılabilir. (Hakan Akca'nın “*Ankara İli Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar*” (2004) adlı makalesi bu konu için kaynaktır.)

N. Demir, 13. sayfanın ikinci paragrafında yazdığı “*Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme I (1940) adlı eseri, Türk araştırmacıların yaptığı geniş derleme çalışmalarının ilkinin oluşturur.*” hükmü de tartışılabilir... Zira **Balkanoğlu (N.A. Yazıksız)**'nin 1902 ve 1903'de yayımlanan yazılarını unutmamak gerekir (yukarıya bk.). Yine aynı paragrafta verilen [Gülensoy ve Alkaya'nın 2003 yılında yayımladığı *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyasında* Anadolu ağızlarının büyük araştırmacısının 44 çalışması kaydedilir.] bilgisi de yanlıştır. Çünkü “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*” Tuncer Gülensoy imzası ile 1981 yılında Kültür Bakanlığı MİFAD yayınları arasında çıkmıştır. Ercan Alkaya'nın yardımcılığını yaptığı 2. baskının adı “*Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*” adını taşımakta olup, 2003 yılında Akçağ Yayınları arasında Ankara'da yayımlanmıştır. Aynı adı taşıyan kitabın 3. baskısı da 2011 yılında yapılmış olup, burada 3392 kitap-makale-bildiri künyesi bulunmaktadır. 4. baskısı için malzemeler kayda geçirilmektedir. Demek ki, N. Demir'in 13. sayfanın 1. paragrafında verdiği bilgiler tashihe muhtaçtır. (Okuyucuyu yanıltmamak için kitabın içine bir sayfalık “Düzeltilmeler” listesi konulmalıdır.)

GİRİŞ'ten sonra yer alan bütün alt başlıklara bir itirazımız yok. Çünkü onlar bir bilim adamının, bir araştırmacının bilgi birikiminin kâğıda akseden görüntüleridir. O anlatılanlar, “eksiği ve kusuru ile” o kişindir. (*Girişten sonra yer alan bilgiler de tartışılmaya açık olup, sanırım benden başka*

Anadolu ağız derleyicilerinin de dikkatini çekecektir.)

Gelelim “SONUÇ” bölümündeki bilgilere: Anlaşıldığına göre bu araştırmanın sonrasında bazı köylerden derlenen yeni malzemeler de verilecek, bu arada “*Ankara Ağzı Sözlüğü*” de hazırlanacaktır. Bizim burada yapacağımız bir itiraz da kitabın kapağında yer alan “İnceleme-Metinler-Sözlük” alt başlığınadır. Benim bildiğim “İnceleme” alt başlığı metinlerde geçen ağız malzemesinin inceden inceye ortaya konulmasıdır. Yani, “SES BİLGİSİ”: Ünlüler-Ünsüzler ve bunların alt başlıkları; bütün ağız olayları; “ŞEKİL/BİÇİM BİLGİSİ”: İsimler-Zamirler-Sıfatlar-Zarflar-Fiiller-Edatlar. Burada da bütün bilgiler, o ağız bölgesinden elde edilecek biçimleriyle ortaya konulmalıdır.

Bu araştırmanın, bana göre, bir eksiği de “*Araştırmada Kullanılan Çevriyazı (Transkripsiyon) İşaretleri*”nin YOKLUĞUDUR. Görebildiğim kadarıyla metinlerde geçen farklı sesler şunlardır: ħ, ó, ú, é, á, é, η. Uzunluk için (:) kullanılmıştır: a:, e:, o:, ö:, u:, ü: gibi. Bu seslerin değerlerinin ne olduğu burada belirtilmeli idi.

ğ, k, ħ, ñ, ng, ê sesleri için işaret (belki de Ankara ve yöresinde bu sesler bulunmadığı için) kullanılmamıştır. Bir de “iki ünlü arasında bağlantı işareti” ve “iki ünlü altında ikiz ünlü işareti” olan

çizgisini çok iyi değerlendirmek gerekiyor.

Derlemelerde geçen sesler için bir sayfalık “Çevriyazı” işaretleri listesi Ankara ağzını tanımayan yabancı araştırmacılar için de yol gösterici olurdu.

Bu araştırmanın bir eksiği de “*Ankara Bölgesinin Etnik Yapısı*” ile “*Ankara İlinin Fizikî Coğrafyası*” adlı bölümlerinin ve “*Ankara İli Haritası*”nın olmamasıdır. Bu konuların ve haritanın daha sonraki kitaba konulması uygun olur. Çünkü ağız çalışmalarının bir özelliği de o yöreye yerleşmiş “*Oğuz Boyları*” ile ilgili kayıtlardır. 24 Oğuz boyundan hangilerinin nerelere yerleştiği ve ne gibi “ağız tabakaları” oluşturduğu ancak bu araştırma ile ortaya çıkar (bu konu için bk. Z. Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzıları*).

Eserin “İNCELEME” bölümünün sonuçları bana göre biraz soru (?) işaretli olacaktır. Eğer derlenen metinler, derlemeyi yapan 10 kişi tarafından ayrı ayrı değerlendirilecekse, malzeme de farklı olacaktır. Eğer bu metinleri bir kişi yorumlayacaksa, “*Allah ona kolaylıklar versin!*” demek istiyorum. Çünkü “*Kütahya ve Yöresi Ağzıları*” adlı doçentlik tezimi hazırlarken çektiğim sıkıntıları bir ben bir de Allah biliyor. O zamanlar yollar böyle düzgün ve çift, otobüsler şimdiki gibi modern değildi. Derlemeyi yaparken kullandığım teybin motorunu üç kez yakmıştım. Köylerde kalacak yer,

kasabalarda “han”dan başka konaklayacak yer yoktu. Şimdi “Maşallah” derleyicilere acil işler için arabasını veren arkadaşları var. Artık “video”larla çekim yapıp, “renkli fotoğraf”lar ile görüntü alabiliyorlar. Her şeyden önce böyle bir projeyi yüklü bir meblâğ ile destekleyen kuruluşlar var. (Bizler kendi maaşımızla, üniversitenin bile desteği olmadan dağ ve ovalardaki köylere gidip araştırma yapıyorduk. Notlarımızı önce fişliyor, sonra tek tek tasnif ediyor, sonra da daktilo ile “mumlu kâğıt” a yazıyorduk. Sözlük hazırlarken her kelimeyi bir fişe yazıyor, sonra onları evin salonunda tasnif ederek 1-2 ayda sonuca ulaşabiliyorduk. Şimdi öyle mi? Aç makınayı tarama yaptır, bas tuşa sırala, bas tuşa tersten dizin yaptır... Bu konuda ayrıca hikâye yazılabilir.).

Eserin raporunu hazırlayan ve inceleme yapan meslektaşlarıma da birkaç sözüm var: Bir eser incelenirken hatır gönül aranmaz, bilim adamlığının gereği neyse o yapılır. Eksik kusur da gözden kaçabilir ama bazı temel bilgilerde (mesela ‘Kaynakça’, mesela ‘Sözlük’) görülen yanlışlıklar mutlaka düzeltilmelidir. Bir eser basılmadan önce konu ile ilgili birkaç bilim adamına da okutulmalıdır. Birinin gözünden kaçan hatalar diğeri tarafından görülebilir. Ben olsaydım öyle yapardım. Nitekim “*Köken Bilgisi*” adlı sözlüğümü 5 meslektaşına okutmuştum. Bir eser basıldıktan sonra pek çok kişi tarafından iyi kötü değerlendirileceği unutulmamalıdır.

Son Söz Bu eserin bütünü, eksik bibliyografyasının tamamlanmış hâli, GİRİŞ’inin düzeltilmiş biçimi ve “Sözlüğü” ile bekliyoruz. Projeye katılanları, derleme yapanları, “İnceleme”yi yapacak olanları da kutluyorum. “*Haydi Allah rast getire!*”.